

Tamás az ablakban állt, és bámulta az esőt.

Vannak féltudatos állapotai az embernek, és féltudatosnak is csak jobb híján nevezhetjük, tekintve, hogy a legpontosabb az volna, ha a tudatosság fokát egy skálán képzelnénk el, aszerint, hogy az ember mennyire van tudatában pillanatnyi jelenvaló létének a környezete viszonylatában. Tamás szerint le-

Gerőcs Péter 79

A FÉNYKÉPÉSZ RÖGESZMÉJE AZ IDŐRŐL

het úgy gondolkodni, hogy a belső érvelés többnyire alakatlan, de ettől korántsem kevésbé súlyos és lényegi. Sőt, ugyanide tartozik az a jelenség is, amikor tudatosan gondolkodunk valamin, de valójában csak azért, hogy egy kevésbé tudatos mélységben sokkal fontosabb dolgokat vitassunk meg magunkkal, olyanokat, amelyeknek a súlyát, például a személyes érintettség okán, képtelenek vagyunk még viselni. Éppen ezért nagyon beszédes, hogy az ürügy-szerű, tudatos gondolatokat miképp választjuk meg. Az az ember azonban, folytatta érvelését Tamás, aki egyáltalán képtelen bárminemű tudatosság felismerésére, gyakorta párhuzamosítja a gondolatait olyan formán, hogy egészen egyszerűen mást vádol meg azzal, amivel képtelen szembenézni.

Mondok egy példát, folytatta. Van nekem egy ismerősöm, akit most direkt nem akarok megnevezni. Rettentően hiú, kicsinyes és nárcisztikus. Ha vele beszélgetek, és szóba kerül egy harmadik személy, valójában akárki, az első és utolsó dolog, ami eszébe jut róla, hogy az az ember nárcisztikus. Szinte dühbe gurul, ahogy érvelni kezd. Az érvei jóformán nevetségesek. De nem is kell hozzá harmadik személy, velem kapcsolatban is nagyon határozottan ez a vélekedése, noha ezt gyáva a képembe mondani. Mindegy, úgylis tisztában vagyok vele. Valószínűleg saját nárcizmusa, a bizonyos belső egység egyre nagyobbra táruuló hiánya miatt a belső távolság már olyan elviselhetetlen (más eszköz azonban nem lévén a számára a pillanatnyi kielégülésre), hogy mindenkiről mindig, megállás nélkül csak azt hangoztatja, hogy nárcisztikus. Megszabadulni a saját terhétől így persze nem tud, legfeljebb pillanatokra. Az ilyen ember szerintem álmában sokszor verekszik, gyilkol, de soha nem jön rá, hogy magát akarja elpusztítani. Néha már csak nyelvbotlás kérdése, hogy a személyragot véletlenül felcserélje, s a tudatalattija ilyen módon közelítse a terhes valósághoz a távolra vetített hazugságot. Ha valaki másokkal kapcsolatban prejudikál, azonnal élek tehát a gyanúperrel. Nem ritkán magamat is leleplezem. Ez jó módszer, hogy felügyelet alatt tartsam a személyiségem vadhajtságait.

Másokon viszont ezt nem kérhetem számon.

És meddig tudsz jutni az önvizsgálatban? Úgy értem, mi az a sejtethető terület, ahová még soha nem sikerült magadban lehatolnod?

80

Tamás nem fordult meg, kérdező-partnerének a beszélgetés egy igen nagy szakaszában háttal állt. Tisztában volt ezzel, egy korábbi ponton jelezte is, hogy Pál legyen olyan szíves, és bocsássa ezt meg neki, egyáltalán nem a hatalom egy könnyen letagadható gesztusát óhajtja gyakorolni, hanem úgy érzi, a tekintete követeli meg tőle a látható tartományok tágasságának folyamatos bejárását.

A napok óta szemerklélő eső, amely kiradírozta a városból a színeket, hideggé és kedvetlenné tette az utcákat, mint egy óriási kórterem személytelen fénye, a következő pillanatban zuhogni kezdett, hogy szinte vakított.

Pali fizikus volt, az ország legnagyobb rangú kutatóintézetében, és bár szakmájában még fiatalnak számított, már építette a saját kutatócsoportját. Ugyan Tamással mostanában csak ritkán találkoztak, azon ritka férfi barátságokat példázták, amelyben a felek kölcsönös tisztelettel és megértéssel vannak egymás iránt. Kapcsolatuk azonban idővel sokat változott. A kezdete tizenöt évvel korábbra nyúlik vissza, amikor egy iskolapadban ültek.

Pál alacsony volt, duci, pösze, ügyefogyott és egy zseni. Általában nem kedvelték sem az osztálytársak, sem a tanárok. Palikában minden féktelen volt: az abszurd humora, az érthetetlenül villámló észjárása, és a látszólagos érzéketlensége, amivel a környezetét nyomasztotta, vagy amivel éppen hogy a környezete figyelmét akarta felhívni magára. Érettségi előtt Pali hirtelen megnyúlt, elhagyta golyó-formáit, másokat megalázó, idétlen (de meg kell hagyni: sziporkázó) humorát, megnövesztette a haját, és a körülötte tátongó űrt, amelyből semmiféle meteorit becsapódása nem fenyegetett, otthonná tudta szelídíteni. Megbékélt magával, a világgal. Kutatói pályája még húsz éves kora előtt kivívta a szakmabeliek megbecsülését, amelyről Tamás olyan nagyon szeretett volna többet tudni, és amely világnak a koordinátái között szinte egyáltalán nem tudott tájékozódni, Pali tudniillik soha nem mesélt sem fizikáról, sem kutatásról, sem a szakma belső életéről. Ezen túl már nem csak Tamásra számíthatott titkos szövetségesként, hanem másokra is; új barátok jelentkeztek, és végül egy kései első szerelem. Pali tapasztalatlan volt, de ekkor már volt elég gyakorlati érzéke, hogy a megfelelő pillanatban, épp mielőtt a süllyedő hajó megfeneklett volna, kiugorjon a kapcsolatból. Tamás pedig volt annyira tapintatos, hogy csak ekkor mondta el korábbi félelmeit,

a kapcsolat alatt egyetlen szót sem szólt. Nem nagy különbséggel ezután ismerkedett meg Fruzsínával. Pali kollégái, akik közül egyre többen Tamás jóban lett, egyként röhögtek a „nagy fogáson”. Néha még gúnyolták is Palit, aki egyáltalán nem haragudott érte. „Az atomtudós esete a pékkel”. Bár a másokra nézvést fenyegető humorát már domesztikálta, bőven megőrzött annyit derűs stílusából, hogy ezen felbuzdulva maga is péknek nevezze kedvesét. Ha Tamással találkozott, közölte, hogy nemsokára a pék is csatlakozik. Vagy, hogy a Pék már nagyon várja haza (ez volt a ritkébb).

81

Tamásnak sok fejtörést okozott ez a kapcsolat, és bár próbálta a megfejthetelenséget, az irracionitást egyszerűsített magyarázatokkal egyáltalán felfoghatóvá tenni a maga számára, valahogy nem elégtette ki az a primitív igazság, hogy „legalább szeretik egymást”. Nem elégedett meg azzal, hogy Pali jól érzi magát, hogy láthatóan ragyog. Nem fogadta el azt sem, hogy azért tudja Fruzsínát ilyen feltétlenül szeretni, mert egész kamasz- és fiatalokora kudarcáért kell most kárpótolnia magát, ezért félszegségében vak, és nem látja, hogy bárki jobbat megkaphatna. Fruzsina sem nem szép, sem nem pallérozott, gondolta Tamás, viszont korát meghazudtoló módon konzervatív, és olyan erkölcsi szabályokat foganatosított miniatürizált világrendjében, amellyel inkvizíciós kampányokat lehetne hirdetni. Tamás apró vigasza barátja kapcsolatában annyi volt, hogy bár innentől fogva a barátjának szánt legbensőbb megnyilatkozásait egy illetéktelen fül hallatára volt kénytelen előadni, a fülhöz tartozó száj nem kapcsolódott a szellemi eseményekhez. Tulajdonosa többnyire csöndben volt jelen, inkább jelzés értékkel. Ha nagyritkán mégis kapcsolódott a társalgáshoz, akkor az inkább mulatságra adott okot, Palinak pedig – ez Tamás fantáziája volt – szégyenre.

Pali, harmincéves korára csakugyan jóképű férfi lett. Magas volt, izmos, szőke szakálla és szőke, elegánsan hordott frizurája egy épp csak hízásnak indult osztrák síelőre emlékeztetett.

Pali érezte a párja és a külvilág közti diszharmóniát, amiért olykor magyarázkodnia kellett. Értette a helyzet szellemi féloldalasságát, amelyről valószínűleg más elképzelései voltak, mint Tamásnak, viszont érzelmei, ha tapasztalatlanul és egyszerűen is, de a helyükön működtek. Tamás és a közös barátok ezzel az egyel nem számoltak. Ezt egyszer épp Pali fogalmazta meg: lehet, hogy egyszerűen még nem értek el azok a kudarcok, amik az embernek minden hitét elveszik, ezért még tudok naivan hinni a másokban. Lehet, hogy ez már örökre így marad, de az is lehet, hogy holnaptól minden más lesz,

ha például becsap egy meteorit. Vagy kettő. Vagy három. Ahogy annak idején ez nálad is, meg nyilván sok más embernél is történt.

82 Úgy alakult, hogy Tamás, aki egész kamaszkorát olyan problémák megoldásával töltötte, amelyek létezéséről maga sem tudott, kegyetlenkedéseit, szexuális ámokfutásait tíz év rettenetes önmarcangolásával védette reflexivitássá, majd az önkorlátozó indulatot megbánássá és megbocsátássá, és Pali, aki valamiként saját autisztikus infantilizmusából emelte ki magát saját hajánál fogva, és vált bölccsé és érzékennyé, olyan szoros barátokká váltak, hogy e barátságuk a lélektanába rajtuk kívül senki nem láthatott.

Pali és Fruzsina, a pék, nemrég költöztek az új lakásba. A lakás két nagy helyiségből állt, méretes ablakokkal, üvegezett erkélyajtóval, és erkéllyel – a város felé: impozáns polgári lakás. Az erély kőkerítésén üldögélő muskátlikat némán tépázta a szakadó eső.

Igazából nem értem, minek költöztetek ide, ha egy-két éven belül elhagyjátok az országot.

Hát arra az egy-két évre.

Ennyi időre helyet változtatni?

De amikor önvizsgálatot tartasz, mire jutsz azzal kapcsolatban, hogy egyszerre több barátnőd is van?

Tamás megfordult. Előbb a kérdezőre nézett, majd Pálra, akinek az arckifejezése mindig egy kicsit rettegővé és bocsánatkérővé vált barátjával szemben, amikor a kedvese örömteli buzgalmában mégiscsak elszánta magát, hogy betársuljon a beszélgetésbe.

Nincs egyszerre több barátnőm.

Na de ők is ezt hiszik?

Ha az a kérdésed, hogy tudnak-e egymásról, akkor a válaszom az, hogy nem. Természetesen nem. Minek bonyolítanám a dolgot? Sok felesleges fájdalmat spórolok meg nekik. Ha a kérdésed arra vonatkozik, hogy ők a barátnőmnek tekintik-e magukat, akkor biztosíthatlak, hogy a válasz: nem. Tökéletesen világosak a játékszabályok, nem hitegetek senkit. De miért kell ide mindig visszakanyarodni?

De újra és újra felhívod őket. Ez nem hitegetés?

Mire vonatkozik a kérdés?

Hát erre.

Mire?

Jaj, Tamás, tudod, te azt nagyon jól!

Nem, Fruzsí, félek, hogy te nem kérdezni akarsz, hanem állítani. Azt akarod állítani, hogy ez az erkölcsi univerzumba nem fér bele, ezért bűnös dolog.

Egy kicsit élesebben fogalmaztál, mint ahogy én szerettem volna, de egyébként helyesen.

Csakhogy – segített a barátja sietségére Pali – ez a te erkölcsi univerzumod, nem a Tamásé.

Ugyan már, ne relativizáljuk ezt is! Erkölcs csak egy van.

Még évekkel korábban, amikor az első vitáját lefolytatta Fruzsínával, Tamásnak választania kellett: vagy hagyja elszabadulni az indulatait, és szembesíti Fruzsínát szellemi, valamint pszichés jelenlétének illéktelenségével, vagy barátjára való tekintettel hagyja röppenni a magas labdákat, és inkább csak szórakozik a röptük ívén. Egyszer az is eszébe jutott, hogy tetszik Fruzsínának, csak hát bociszerű észjárásában (vidéki moralitásáról már nem is beszélve!), aligha képződhetne meg benne ennek a felismerése.

Fruzsí, behozol még egy üveg bort?

Fruzsina nem volt ostoba, értette Pali kérését, de azért neki is megvolt a véleménye a Tamásféléről.

Amikor az előbb a tudatosság skálázható jellegéről hablatyoltam, valami egész másról akartam beszélni. Pár napja, vagy hete (nem is emlékszem már), ültem a füredi parton, bámultam a vizet, és közben tökéletes egységben éreztem magam a világgal. De csak egy pillanatra. Vajon mennyire örömteli, hogy legalább egy ilyen pillanat volt az életemben, vagy mennyire szomorú, hogy

csak egyetlen pillanatig tartott ez az állapot... és mondjuk ez az egyetlen pillanat elég ahhoz, hogy innentől fogva lássam a nyomoromat a múltamban és a jövőmben.

84 Pali, aki már egy ideje nem dohányzott, kivett egy szálat Tamás cigarettájából, és rágyújtott. Mindig kicsit pipaszerűen szívta a cigarettát is: szája egyik végét, amiben ez ült, szorosan összezárta, másikon tágas lyukat formált a beszéd artikulálásához. Ez nem ráfogás volt; inkább csak szórakoztató ügyetlenség.

Ha akkor tökéletesen átérezted azt a pillanatot, akkor nem veszett el. Mert az ilyen pillanat nem csak tapasztalattá válik, hanem ismeretté is.

Úgy érted, kérdezett vissza Tamás, hogy az, ami az agyban tudássá szerveződik, onnantól fogva örökre jelen idejű?

Miért ne! Gondolj csak arra, hogy ötször öt. Ez, eltekintve bizonyos agykárosodástól, mindig ugyanannyira jelen idejű tudás lesz számodra, mint amikor először kiszámoltad.

A konyhában hangos pukkanás.

Érdekes, gondolkodott el Tamás, újra az ablak felé fordulva, s a gondolataihoz innentől a pesti panorámának gesztikulált. Ez egybevág egy régi elképzeléssel, amit, azt hiszem, még soha nem osztottam meg senkivel, sőt, valójában úgy gondolok rá néha, titokban, hogy egészen pontos meghatározást még magamnak sem adtam róla.

Fruzsina megjelent a borral, kitöltötte mindenkinek a poharába, és visszaült a helyére.

Bocsássatok meg, ha kicsit kusza lesz a vázlatkészítés, de most valójában először próbálok fogalmilag megragadni egy kényszerképzetet.

Tamás visszafordult Pál felé, észrevette az égő cigarettát, úgyhogy gyorsan ő is rágyújtott. Rutinosabb dohányos lévén, az ő gesztusaihoz jobban illett a cigaretta, mint Páléihoz, az ő mozdulatai között szinte eltűnt a kis fehér papírpálca; ottlétét csupán a gyorsan rajzolódó és lassan múló füstlenyomat jelezte.

Íme!

A fogalmaink strukturálta időszerkezet azt a képzetet kelti, hogy az idő egy folyamatosan mozgó pont. Vagy egy sík, ami végighalad a történetünk madzagján, és a kettő metszete a megragadhatatlan és zárványszerű jelen idő, ahonnan és amiből mindezt elgondoljuk. Én azonban nem így érzékelem az időt. Pontosítok. Így érzékelem az időt, és feltételezem ugyanezt más emberekről is, csak arról nem vagyok meggyőzve, hogy amikor egy időpillanattól tekintek másokra, akkor azoknak a másoknak is ugyanaz a megélt jelenük. Hogy a jelen időnk ugyanakkor van. Ez nyilván leellenőrizhetetlen, mert ha én most megkérdezlek titeket, hogy ez volna-e a jelen pillanatotok, csak igennel tudnátok válaszolni, mert hiszen minden pillanat egyszer volt vagy lesz egy jelen idő, és számomra ti csak abból tudtok válaszolni.

Ez elég nagy hülyeségnek hangzik. Azon gondolkodom, hogy van-e bármi összefüggés a szakmád és a kényszerképzeted között.

Hogyhogy?

Főleg portrékat készítesz. Nem nagyon értek a fényképekhez, de nem kizárt, hogy amikor lefotózol egy arcot, akkor elsősorban a tudatát rögzíted. A pillanatnyi tudatállapotát mented át a következő időpillanatokba.

Ez majdnem igaz. De a tudatműködés nem egzakt és számokkal sem kifejezhető: mindig megmarad belőle valami az értelmezésnek. Amikor exponálok, valójában értelmet tulajdonítok a másik tudatműködésének, tehát ennyiben két tudat a képen egymásba néz, egymást értelmezi.

Ez még nagyobb baromság. A másik miért értelmezné a te tudatodat?

Mert éppen rám néz. Gondold csak el, amikor két ember nézi egymást, akkor folyamatosan a másik fiziognómiáját fejti meg, és ezek a megfejtési lehetőségek kapnak ilyen-olyan mimikai kivetüléseket. Nem azt mondom, hogy az egyik arca jelenik meg a másikon, csak ahogy most így elnézlek titeket, nagyon egyszerűen: a te arcod kíváncsiságot, érdeklődést, együtt gondolkodást fejez ki, folyamatos jelenlétet és érzékenységet, annak minden rezdülésével, Fruzsinaé pedig valamilyen rosszallást, gyanakvást, alakuló ítéletet, amely valószínűleg zárkózottabb ettől a születő elmélettől, mint amennyire a te figyelmed.

Nincs bennem semmi rosszallás.

Az lehet, de ha én most készítenék rólad egy képet, utólag mégiscsak valami ilyesmi lenne kiolvasható belőle. Én ebben elég jól tudok tájékozódni.

De ez így sekélyes, vulgáris, túl van egyszerűsítve.

86

Miért lenne? Én nem egy totális leírását adtam az előbb az arcaitoknak, csak megpróbáltam néhány fogalommal megragadni a főbb jellemzőket. Az arc megragadhatatlanul bonyolult a maga állandóan változó részletgazdagságában. De a lényeg, amit egyszerű eszközökkel szerettem volna bizonyítani, hogy az egymásba néző tekintetek mindig értelmezik egymást, folyamatosan. Mert nincs tiszta, tökéletes megértése a másiknak. Nincs világos kifejezés, főleg a mindig megújulásra kész változásban. Ezért értelmezi a portré alanya is a fotóst. Ha viszont én lenyomatot készítek ennek a bonyolult kölcsönösségéről, akkor egyáltalán nem biztos, hogy az, amit én a fotó készültének pillanatában a másik arcból láttam, vagy ha tetszik: elvettem, érdekes lesz számomra évek múlva is. Sőt, ha a portréalannal folytatódik a személyes kapcsolat, lehet, hogy az a korábbi értelmezés érvényét veszti, vagy egyszerűen csak kiüresedik.

Ez azért nem stimmel, Tamás, mert ezzel azt állítod, hogy te jobban érted a másikat, mint a másik saját magát.

Nem ezt állítom, legfeljebb csak egy bizonyos szempontból. Egyébként, ha már itt tartunk: mindenki jobban érti a másikat, mint saját magát. Vagy úgy is fogalmazhatnánk, hogy a külső nézőpontból megszerezhető ismerettel egyetlen ember nem rendelkezik csak: te magad. Mindenki ismer téged, csak te nem ismered magad. Gondolj csak arra, amikor felvételtől hallgatod vissza a hangod. Rettenetes benyomás; meghasonlás, az önazonosság azonnali és totális felbomlása. Pedig? Pedig ez a te hangod. Mindenki így hallja. Kivéve egy valakit: téged. Valahogyan te is hallod a hangod, de úgy egyedül csak te hallod. Magyarán: neked is van egy ismereted magadról, ami lehet nagyon pontos, nagyon sajátos, és biztosan tartalmaz olyan elemeket, amelyeket a környezeted elképzelései nem, viszont nyilvánvalóan egyik sem igazabb a másikinál. Az egyik belülről néz a gömb félig áttetsző falára, homogén világfelületre, a másik meg kívülről, ahonnan a gömb, akármennyire egyedi és változó, mégiscsak egy gömb. Úgyhogy igen: a külső látszat szempontjából te most gyanakvó vagy, és egy kicsit még haragos is. Ezt – teszem hozzá – nem úgy érdemes megszívlelni, mint felvetést, hanem sokkal inkább, mint közlést.

De ha én nem érzem, hogy gyanakvó lennék? Ha nekem egyszerűen csak ilyen az arcom?

Tamás elnyomta a cigarettát, és leguggolt, úgyhogy a rézsút mögötte álló üres fotel takarásába került. Valamit pakolászott.

De hát nem ilyen az arcod! Csak akkor, ha föl nem ismert, ezért kontrollálatlan érzelmek kavarnak benned. Szerintem a játékba inkább 87 elfogadással érdemes beleállni, mintsem tiltakozással kihátrálni belőle. És nem csak azért, mert gyanúba kevered magad, hanem főleg azért, mert csak profitálhatsz belőle. A kérdés, hogy a büszkeségedet hagyod érvényesülni, és hadakozol, elmenekülsz, stb., vagy odatartod az arcod, hogy megértsd azt, amiről a környezeted beszél veled kapcsolatban.

Tamás felállt, és a mozdulat ívét ismételve, az arca elé emelte a kameráját.

Hogy megértsd a saját portrédat.

Katt! Katt, katt! Katt! Katt! Katt, katt, katt, katt!

Fruzsina már a gép belső kis tükrének második csattanása után az arca elé kapta a kezét, mint aki ütlegektől védi magát, úgyhogy ettől fogva a képek ugyan értelmezhetetlenek, viszont a képkészítés lendülete nem szakadt meg, legalábbis még egy pillanatig. Tamás egy szöcske pattanásának gyorsaságával fordult Pálhoz, és exponált újra. Egyszer, kétszer, háromszor, négyszer.

Engem ne, kiáltotta Fruzsina. Mit csinálsz, kérdezte Pál.

Hogyhogy mit? Lefotózlak. Elvégre ezért jöttem, nem?

Nézd csak meg, vigyorgott Tamás, ezen a képen egyszerre vagy meglepett, kíváncsi, és mosolyogsz; egyszerre vagy dühödtt és jóságos. Ilyen sok érzelem ritka egy portrén.

